

МИХАЙЛО ПАВЛИК: ІДЕЯ ТА ТВЕРДА ПОСТАНОВА ЯКНАЙШВИДШОГО ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ З-ПІД РОСІЇ

До 170-річчя від дня народження
(17 вересня 1853 – 26 січня 1915)

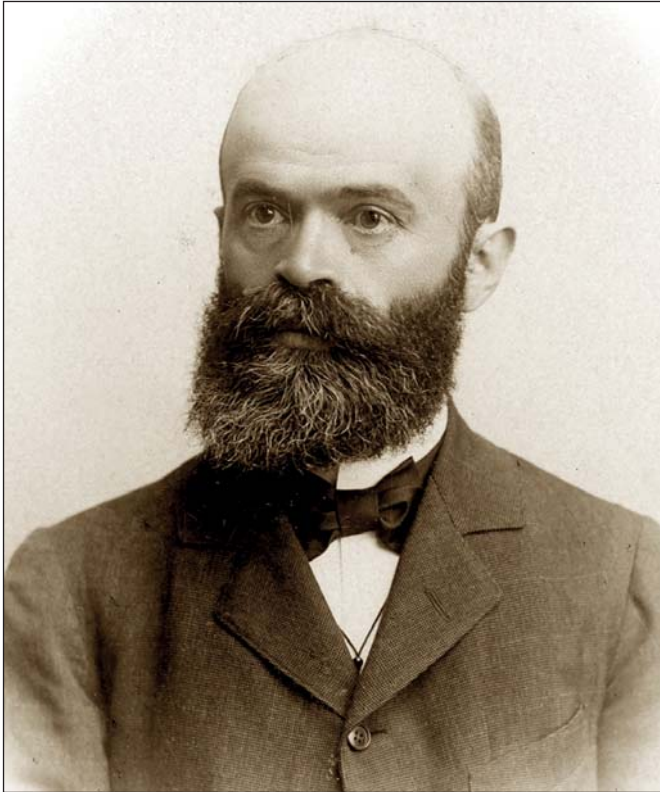
Євген Нахлік
доктор філ. наук, професор,
член-кореспондент
НАН України,
директор Інституту
Івана Франка НАН України,
дійсний член НТШ,
м. Львів

Михайло Павлик – відомий український письменник, публіцист, суспільствознавець, гуманітарій, від 1 квітня 1900 року дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), громадсько-політичний діяч у Галичині – зазвичай має реноме радикала-соціаліста. Менш відомий він як український державник, пристрасний речник ідеї самостійної України. На цей бік його діяльності нещодавно звернув увагу **Петро Шкраб'юк**, висвітливши, зокрема, еволюцію його поглядів на проблему української державності [14, с. 164–174]. Нині, в умовах нової спроби російської імперії завоювати Україну, погляди М. Павлика погляди на загарбницьку Росію, висловлені понад сто років тому, знову стали особливо актуальними.

До прийняття ідеї української державності Павлик ішов поступово. Наприкінці 1891 р. він видав у Львові брошуру «Прибудь розум – щастя буде!» правника **Константина Телішевського** – посла до Галицького крайового сейму, – у якій той прямо задекларував кінцеву мету українських визвольних змагань: «*наша політична самостійність*», «*Русь-Україна політично незалежна ні від поляків, ні від держави російської*», «*То єсть мій ідеал, то моя віра, то моя програма політична*» [10, с. 5–6]. Щоправда, Павлик видав цю брошуру не заради самостійницького ідеалу, а тому, що автор вказував на небезпеки народовської політики «*нової ери*», яку Українсько-руська радикальна партія (РУРП) нещадно критикувала. Проте розмисли Телішевського про політичну самостійність Руси-України, певно, мали національно-державницький вплив на Павлика.

Коли на IV з'їзді РУРП, що відбувся у Львові 28–29 грудня 1895 р., **Юліян Бачинський** запропонував внести до партійної програми формулювання про «*повну самостійність політичну русько-українського народу*», Павлик іще не сприйняв його пропозиції, заявивши, що «*борба за політичну незалежність українського народу – се справа, про яку галичани рішати не можуть, ту справу можуть рішати лише наддніпрянці*», і запропонував, щоб виконавчий комітет партії звернувся до них (як іронізував Бачинський, Павлик мав на гадці «*пару “драгоманівців” на Наддніпрянщині*»), і коли вони вирішать, що український народ має розпочати боротьбу за політичну незалежність, то тоді партія зможе внести цей постулат у свою програму [1, с. 10–11]. Таким чином, Павлик допускав закріплення самостійницького ідеалу в програмі радикальної партії за умови його схвалення наддніпрянцями.

Через рік і три з лишком місяці після IV з'їзду РУРП, на якому вперше в історії українського політичного руху імперативне формулювання про «*повну самостійність політичну русько-українського народу*» було вписано до партійної програми [1, с. 12; 2, с. 2–3], Павлик у статті, датованій 15 квітня 1897 р., пояснював, що завдяки книжці «Україна irredenta (по поводу еміграції). Суспільно-політичний скіц» (Львів, 1895)», яка вийшла на початку 1896 р., її авторіві «*д[обродієві] Ю. Бачинському належить заслуга, що перший із русинів-українців підніс справу про українську державу отверто і рішучо. Для історії треба додати, що д. Ю. Бачинський зробив се й особисто саме перед виходом своєї статі, на 4-тім з'їзді русько-української радикальної партії у Львові 28 декабря 1895 р., і з'їзд прийняв сю точку в програму партії, хоть тільки в формі “політичної самостійности р[усько-]українського народу”, роблячи початок їй в Австро-Угорщині домаганем відділу Східної Галичини від Західної і злуки єї з руською частиною Буковини. Значить, тут русько-українська радикальна партія пішла врозріз із Др[агомановим]*».

Михайло Павлик

Водночас Павлик виправдовувався за свою позицію на з'їзді й урешті, хоча й з застереженням, погоджувався з ідеєю української політичної самостійності:

«Я звертав увагу на се, думаючи, що не слід було проклямувати української держави без поради з російськими українцями, власне радикалами, котрі тут стоять поки що на становищу Драгоманова і мусіли би, солідаризуючися з галицькими радикалами, відповідати за ту точку в нашій радикальній програмі. Та д. Бачинський так горяче промовив за сею точкою, що єї прийнято однодушно навіть на засіданню комісії, не то на публичнім зборі, де се зроблено без дискусії. Остаточно не сталося нічого злого, аби тільки воно мало які-небудь реальні наслідки для самоорганізації русинів-українців» [8, с. 236–237].

Далі на основі гіркого виборчого досвіду, коли польські ліві під час виборів до Державної Ради у Відні знехтували раніше декларованими інтернаціоналістськими засадами і пройнялися націоналістичними почуттями, підтримавши не українських лівих, а своїх одноплемінників, Павлик визнав:

«Справді, покладене русько-української держави чинить певну безпеку і протів польської загарбуцости з огляду на русинів-українців, та треба би, аби всі русини побачили ту загарбуцість не тільки у польської шляхти, але й у людовців¹, що вже встигли попусувати мазурський рух, такий корисний зразу для русинів, – і в польської соціальної демократії. Нехай би д. Бачинський переконав про остатне своїх найближчих (зрештою, одиноких) товаришів соціал-демократів, коли їх про те ще не переконала вся історія польсько-руських взаємин...» [8, с. 237–238].

Того таки року 24-річний студент правничого факультету Львівського університету **Ісидор Голубович**,

голова студентського товариства «Академічна Громада», у виступі на Шевченківському вечорі 17 березня сформулював далекосяжну мету тогочасного українського визвольного руху – соборницьку і державницьку: *«<...> в наших національних змаганнях стремимо до вільної, самостійної, неприродними границями не помежованої України!»* [11, с. 166–167]. Павлик у статті, надрукованій у тій самій книжці «Життя і Слова», що й резонансний текст студентського активіста, прихильно поставився до того, що *«русько-українська молодіж у Галичині» «в промові свого репрезентанта д. Изид. Голубовського [точніше: Голубовича. – Є. Н.] взяла думку д. Ю. Бачинського за свою і поклала собі за ціль русько-українську державу...»* [8, с. 237].

Після смерті **Михайла Драгоманова** (2 липня 1895 р.) Павлик опублікував кілька праць, спрямованих на апологетизацію свого наставника (в 1897, 1907, 1909, 1911 рр.). У них силкувався реабілітувати свого вчителя, що мав репутацію федераліста, вразливу за нових часів, коли в Україні обабіч кордону зростав рух за політичну незалежність та державну окремішність, і з натяжками робив із нього потенційного українського державника, самостійника. Проте ці тенденційні спроби радше засвідчують національно-державницьку переорієнтацію самого Павлика. У своїх подрагоманівських публікаціях він усе більше клав національні акценти.

У творчій спадщині Павлика чи не найважливіше і вже точно найактуальніше нині значення має його видання окремою книжечкою, з власною передмовою, праці Драгоманова «Пропащий час. Українці під Московським царством (1654–1876)» (Львів, 1909). Цю історично-публіцистичну студію Драгоманов писав на початку еміграції в Женеві. Тоді написав вступ і початок першої «глави» «Вольности Війська Запорозьського» і навіть видрукував їх, як 1897 року здогадувався Павлик, для вміщення *«на самий перед одного тому “Громади”, – либонь, чи не першого, тобто програмового»*. Однак продовження Драгоманов не написав і друкованого у світ не пустив [8, с. 217]. Пізніше, у «Передмові» (1909) Павлик за сторінками на відбитках уточнив: *«Стаття мала бути надрукована, певно, в однім із перших двох томів “Громади”, і то зразу на 2-ім місці <...>. Зразу гадав, бачу, Драгоманів помістити розвідку в I т. “Громади” після програми; а потім у початку II т.»* [6, с. 6].

«Громада. Українська збірка, впорядкована Михайлом Драгомановим» почала виходити в Женеві 1878 р. Того таки року з'явилися перші три випуски, але без «Пропащего часу». Натомість перший випуск відкривала, як зазначив Павлик, *«вже анархістично-федераційна»* програма Драгоманова, написана після розпочатої статті «Пропащий час» [6, с. 6] (тобто розлоге «Передне слово»).

За наявними в нього коректурними аркушами Павлик уперше оприлюднив незавершену працю Драгоманова майже повністю (лише без початкових сторінок) іще у Франковому «Житті і Слові» 1897 р., у передмові [8, с. 217–235] до публікації листування Драгоманова з Ю. Бачинським 1894 р. [3, с. 302–322], оскільки в листах дискутовано ініційоване останнім питання політичної та економічної самостійності України, яке набуло широкого розголосу

¹Йдеться про галицько-польську селянську партію, засновану в Жешуві 28 липня 1895 р. – Stronnictwo Ludowe (від 27 лютого 1903 р. – Polskie Stronnictwo Ludowe).

в середині 1890-х років у зв'язку з виданням його книжки «Україна irredenta» й ухваленням на IV з'їзді РУРП політично-самостійницького постулату. В тексті шостого тому «Життя і Слова» Павликова передмова не мала окремої назви, а була подана відразу після назви листування «Переписка М. П. Драгоманова з Юліаном Бачинським (1894–95)», а в змісті тому їй дано акцентовану ідеологічну назву «М. Драгоманов про політичну самостійність України».

Як видно з років, зазначених у назві праці Драгоманова, вона мала охоплювати час від приєднання Козацької держави до Московії 1654 р. – аж до авторської сучасності, а власне, до іншої сумнозвісної дати – Емського указу царя Александра II, підписаного 18 (30) травня 1876 р. і спрямованого на дальше істотне обмеження розвитку української національної культури (преси, книговидання, літератури, театру, поширення українських книжок). За словами Павлика в передмові 1897 р., «по думці Др[агоман]ова, для російських українців є тільки два виходи: або працювати для перестрою Росії у вільну федеративну державу, або відриватися від неї й закладати власну державу». За Павликовим припущенням, «в самого Др[агоман]ова накопало було в душі тільки досади на Москву-Росію за Україну, що раз, а іменно в початку своєї еміграції, в Женеві він сам, бачиться, був на порозі того другого виходу, а в усякім разі вважав пробуток України під Москвою-Росією – п р о п а щ и м ч а с о м для українців» [8, с. 217].

Очевидно, Драгоманов почав писати працю про «пропаший час» для України під Московією-Росією зопалу, на емоціях, як безпосередній реактивний відгук на звіль-

нення його з Київського університету у вересні 1875 р. за політичну неблагонадійність, на заборону йому в'їзду в південні губернії та обидві столиці і на репресивний Емський акт. Однак невдовзі, певно, трохи охолов, полишив розпочату працю, відійшов од тотальної критики Московії-Росії та взявся опрацьовувати свою федералістичну програму.

Після поразки революції в Російській імперії 1905–1907 рр., коли царизм перейшов до репресій, зокрема обмеження виборених політичних та культурних прав і свобод, Павлик вирішив републікувати незавершену працю Драгоманова повністю, зі своєю новою передмовою, надавши їй актуального звучання відповідно до нових історичних реалій.

Павлик припускав, що наприкінці недописаної «розвідки» Драгоманова «мусів бути поданий загальний висновок і вказаний Україні вихід з її пропашости під Росією», а цей «логічний вихід міг бути тут лише один – відрив України від Росії» [6, с. 4]. Гадаю, однак, що для федераліста Драгоманова такий висновок був неприйнятний, тому він і не завершив статті, яка викривала російсько-імперську колонізацію, з чого логічно вичитувався пропонований Павликом висновок. А Павлик ішов далі й від себе наголошував, що бачить: «Одно спасіння: в и р в а т и с я з царства нашої пропашости, відділити й відгородити українську землю від Росії – якнайшвидче, за всяку ціну, поки ще час...» [6, с. 7].

У рецензії, написаній 1909 р. на книжечку Драгоманова «Пропаший час. Українці під Московським царством

Учасники з'їзду українських письменників з нагоди 100-річчя виходу у світ

«Енеїди» Івана Котляревського. Львів. 31 жовтня 1898 р.

Зліва направо: перший ряд: Михайло Павлик, Євгенія Ярошинська, Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Сильвестер Лепкий, Андрій Чайковський, Кость Паньківський;

другий ряд: Іван Копач, Володимир Гнатюк, Осип Маковей, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Колесса, Богдан Лепкий;

третій ряд: Іван Петрушевич, Філарет Колесса, Осип Кишакевич, Іван Труш, Денис Лукіянович, Микола Івасюк

(1654–1876)», видану Павликом із власною передмовою, **Іван Франко** піддав критиці свого колишнього однопартийця за політичний імператив відокремлення України від Росії: «Ніякий розумний чоловік, що має крихту політичного глузду, а тим менше М. Драгоманов, не міг навіть найбуйнішою фантазією змалювати собі можності «відділити й відгородити українську землю від Росії». Хто хоч трохи знає етнографічні границі між українським та великоруським і іншими суміжними з нами народами, той може тільки здивуватися наївності публіциста, який може таку фантазію видавати за постулат розумного політика» [13, с. 403–404].

Схоже, Франко надто буквально сприйняв слова Павлика, який радше мав на увазі «відділити й відгородити» Україну як самостійну, незалежну державу від імперської Росії реальними, добре облаштованими кордонами з пропускними пунктами (зокрема митницею).

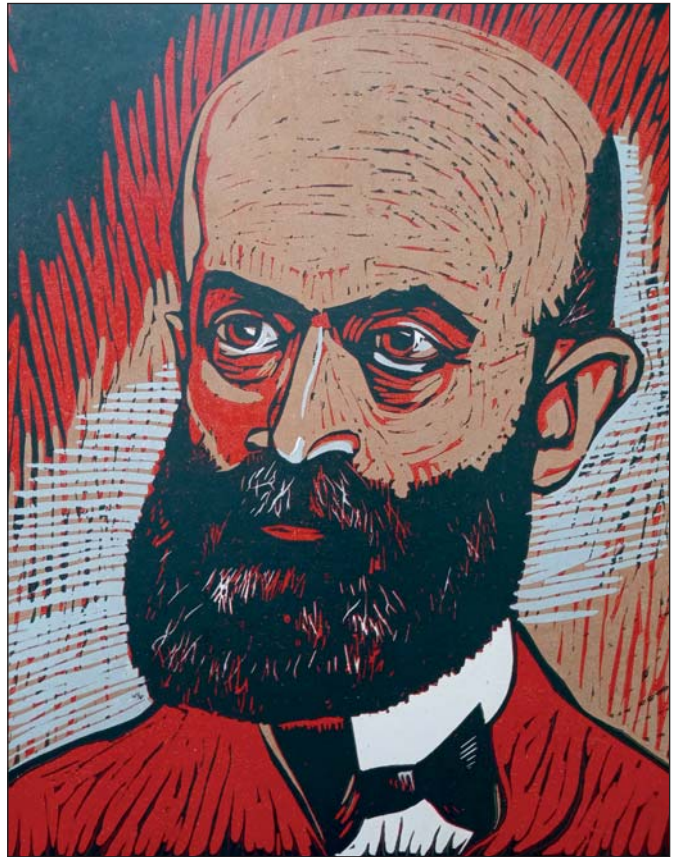
Перебуваючи під впливом національно-державницьких віянь у Галичині останнього десятиріччя XIX ст. – початку XX ст. (передусім виступів на з'їздах РУРП В'ячеслава Будзиновського і Ю. Бачинського, а особливо книжки останнього «Україна irredenta»), Павлик у питанні політичної самостійності української нації виявився найрадикальнішим, якщо порівнювати з Кулішем, Драгомановим, Франком і Грушевським. У політично-публіцистичній передмові радикал-соціаліст, яким зазвичай справді був Павлик, виходив водночас із засад національного радикалізму і завзято й категорично вмотивовував konieczність відокремлення України від Росії: «Тяженна се, щоправда, річ, – вимагаюча лютої боротьби, напруження всіх сил і повної самопожертви нашого народу, та ще й сильної підмоги з боку заграничних суспільностей і держав, – боротьби, грозячої скаженими репресаліями з боку російства. Але ліпше впасти відразу, ліпше таки й не жити, ніж конати сотні років, дурячи себе надією на краще життя під Росією.

Скажете: до такої боротьби, на смерть або на життя, треба найперше загальної с в і д о м о с т и, котрої нема ж! А я скажу, що така свідомість виросте до загальності серед самої боротьби, тим певніше, що провід у ній мусіли би взяти свідомі елементи, яких уже доволі серед галицьких українців <...>. Всю ж нашу націю повинен би пхнути до боротьби з Росією просто <...> і н с т и н к т с а м о з б е р е ж е н н я, котрий метав же колись маси нашої нації на татар, турків, поляків і москалів, та й доказував чудес!

Д о б у т и а б о д о м а н е б у т и! – отсі мужні слова молодчих [тобто молодецьких. – **Є. Н.**] запорозьких козаків, присягаючих 9-го цвітня 1709 р. Мазепі, повинні стати відтепер одиноким політичним окликом України.

Д о б у т и!..» – патетично наголосив Павлик, графічно виокремивши це слово-гасло розрядкою. І далі переконував співвітчизників: «Добули ж собі незалежність від одної зо східних деспотій – Туреччини та й завели власні національні держави греки, серби, румуни, болгаре й инчі <...>! Чому ж не мало би поталанити нам – вирвати Росії найкращий, найродючіший, найкористніще положений шмат землі – прилипаючий до Чорного моря, під боком самого серця Туреччини, котра розпалася ж на наших очах! Чому ж не мала би розпастися й російська деспотія?!» [6, с. 8–9].

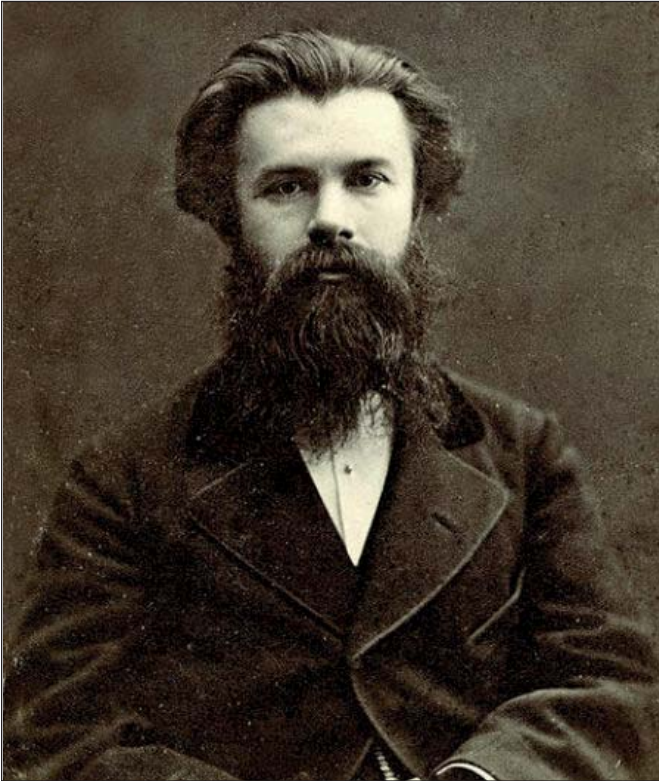
Ці пророчі слова були написані до 200-річчя визвольного чину гетьмана Мазепи (Павликова «Передмова» датована: Львів, 7.III.1909 [6, с. 9]) і почасти справдилися

Портрет М. Павлика
роботи народного художника України
Євгена Безніска, 1986 р.

через десяток років. Царська деспотія впала, від російсько-імперського поневолення визволилися Польща, Фінляндія і прибалтійські країни. Однак замість монархічної, а відтак нетривалої ліберально-демократичної імперії постала тоталітарна більшовицька, й Україні не вдалося вибороти незалежність. Щойно повалення комуністичного режиму в 1991 р. й тоді ж наступний розпад оновленої імперії – Радянського Союзу, в чому головну роль відіграв український народ, призвів до постанови незалежної України. Проте боротьба за українську політичну самостійність і державність триває. На черзі – дальший розпад російської імперії, новітньої, яка ще збереглася у формі так званої Федерації. Так поетапно відбувається той розпад колоніальної «російської деспотії», про який пророчо мовив Михайло Павлик майже 115 років тому.

Ще в постскрипті листу до Драгоманова з кінця червня 1885 р. Павлик зізнався у своєму внутрішньому спротиві його ідеї федеративної спілки України з Росією: «Оце в мене не раз зривавсь щодо України [йдеться про підросійську Україну. – **Є. Н.**] сепаратистичний дух, а тепер він тим паче розвиваєсь. Гірко тепер Україні, та не солодше буде в зв'язку держ[авнім] російським і при конст[итуції], де єї всякі сойми та деруни задавлять, мабуть, гірш Галичини. А тимчасом мені здається, що якби просто натиснути між народом на те, що, мовляв <...> по-пробуймо <...> сами робити в своїм краю новий, козацький лад, а то найперше економічний, – то <...> скорше так збудив би в самім народі силу до самостійного життя. До політичної боротьби задля того, щоби в Росії були панські та богатырські [тобто багатырські, багачів. – **Є. Н.**] сойми, укр[аїнського] народу певне не підіймєся. Ця думка кільчиться [тобто пускає кільчики, паростки; проростає. – **Є. Н.**] помалу вже й

Михайло Драгоманов

на Україні <...>, а є вже й деякі такі українці, що иншого виходу й не бачать. <...> мабуть, всі українці дійдуть до того переконання, що екон[омічні] і моральні сили України старчать на те, щоб жити хоть би й осібною державою чи кількома. Адже користь зі зв'язку з рештою Росії для нас дуже невелика, а втрата завше була, є й буде».

При цьому Павлик усвідомлював, що проти українського «сепаратизму» «виступлять всі політ[ичні] діячі рос[ійські], не виключаючи і рев[олюціонерів] <...>» [9, т. V, с. 393–394].

Ці міркування 25-річної давності Павлик пізніше у постскрипті до «Передмови» до статті «Михайло Драгоманів як політик», датованому «27. I. 1911» [7, с. 11], прокоментував так: «Пишучи ці слова, перед 25-ма роками, я ще був такий наївний, що надіявся в Росії конституційних соймів – провінціальних, себто й київсько го, – тим часом дійсність показує, що лекше буде Україні вибитися з-під Росії, ніж добитися власного союму в Києві...» [7, с. 10].

У постскрипті Павлик також згадав: «Думка про політичну самостійність України кільчилася 1885 року в кружку дівчат українських у Києві під проводом Олени Доброграєвни <...>» [7, с. 10]².

А в листі до Драгоманова від 5 серпня 1885 р. Павлик настійливо радив йому зустрітися з професором Київського університету, істориком Володимиром Антоновичем, який тоді подорожував Західною Європою, бо, як конспіративно натякав Павлик у листі, «після Вашого виїзду, ост[анніми] роками, на Україні стан річей змінився в головнім, – що Вам конче треба знати <...>». І зі втіхою додав: «Я тій зміні

дуже врадувався...» [9, т. IV, с. 431–432]. А в примітці 1910 р. до фрази: «стан річей змінився в головнім» Павлик пояснював, що мав на увазі: «Певно: в тім, що тоді українці – прихильники Антоновича – задумали були відірватися від Росії в осібну державу, а не добиватися політичної волі в зв'язи з Росією, – як радив Др[агомані]в» [9, т. IV, с. 432].

Так в автокоментарях 1910–1911 рр. до власних листів 1885 р. Павлик, уже переконаний державник, розставляє самостійницькі акценти.

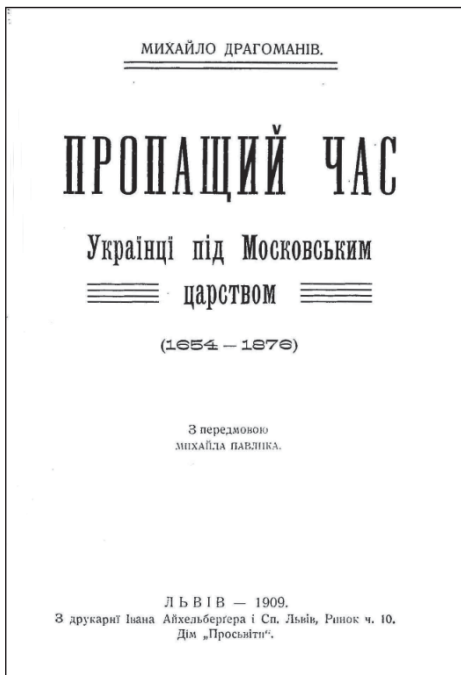
Повертаючись до роздумів Павлика середини 1880-х років на тему державницької окремішності України, варто згадати його оборонну промову перед окружним коломийським судом 2 січня 1886 р., в якій він висловив застережливе переконання, що «вільна Україна, як і вільна південно-східна Слов'янина, повстати буде мусіла на руїні Австрії, як і на руїні деспотичної Росії» [9, т. V, с. 34]. Однак треба мати на увазі, що поняття «вільна Україна», яким оперували радикали-соціалісти, не конче означало утворення незалежної української держави, а радше країну, вільну від соціальної експлуатації та національних утисків, у союзі інших «вільних» держав. Натомість у 1909–1911 рр. Павлик висловлювався уже цілком визначено на тему державної самостійності України.

У згаданій праці «Михайло Драгоманів як політик», ставлячи питання таким чином: «Що ж завважав би Драгоманів, дивлячися на теперішню Росію й Україну?» і як би, відповідно до нових історичних реалій, змінив свої політичні настанови, Павлик подавав, по суті, власне бачення нових суспільно-політичних обставин, переглянувши своє колишнє негативне ставлення до поняття націоналізму: «<...> піднялося в усій Росії й Україні національне почуття, або, коли хочете, націоналізм; <...> теперішній український націоналізм зовсім непохожий на націоналізм із 1884–1889 рр., <...> в теперішнім українському націоналізмі не то що нема нічого низького, але що се, навпаки, лише спеціальна форма вселюдського почуття, почуття своєї людської гідності, почуття, яке, напр. у Галичині, обхопило вже маси українського мужицтва <...>» [5, с. 32].

Значу, що й у тодішньому, народовському, націоналізмі 1880-х років не було «нічого низького», а було також «почуття своєї людської гідності».

Невеличка «Передмова» до праці «Михайло Драгоманів як політик», датована «23–25. I. 1911» [7, с. 9], наскрізь пронизана національно-визвольною патетикою. Зауваживши, що «малороссы – племя дуже шкідливе для розвою України – далеко шкідливіше, бо численніше, ніж були наші небіжчики gente Rutheni, natione Poloni [з походження русини, за національністю поляки, латин. – Є. Н.]» [7, с. 8], Павлик наголосив: «Пора нашому земляцтву вирватися з російської тюрми; пора скинути з себе гидке рабство російської державної льяольності; пора нагадати собі, що предки його були козаки українські; пора стати политиками-борцями за незалежність України від Росії, та й шукати собі при тім нових союзників чи протекторів – у великих світових держав, котрі могли би справити ся з Росією й самі,

²Олена Доброграєва (1864–1888) навчалася на Вищих жіночих курсах у Києві, де організувала жіночий гурток, була учасницею «Громади», на початку серпня 1885 р. брала участь у третій студентській мандрівці Поділлям і Буковиною, організованій львівським «Академічним Братством». Однак майже через три роки, 2 червня 1888 р., померла від сухот легень у Ментоні (Франція), куди поїхала на лікування у грудні 1887 р. Закоханий у неї галицький письменник, філолог та історик Володимир Коцовський опублікував у «Зорі» некролог «Олена Доброграєва, щира українсько-руська патріотка і робітниця» (1888. Ч. 11. 1/13 червня).

навіть одинцем, а не то в гурті – бодай удвох, бо вона слаба, страшна лише власним рабам!

Пора подбати виключно про Україну... країня поря!..» [7, с. 8–9], – підкреслив Павлик, виокремивши цю настановчу сентенцію абзацом і розрядкою.

Книжка «Михайло Драгоманів як політик» вийшла з приуроченням на окремій сторінці: «В п'ятдесяті роковини смерті Тараса Шевченка», нижче вміщено епіграф із «Заповіту»: «Поховайте та вставляйте | Кайдани порвіте | І вражою злою кров'ю | Волю окропите!..» [5, с. 3]. Тож Павлик переконував українців, адресуючи свої слова насамперед наддніпрянцям: «Політичний заповіт Шевченка земляцтву – встати за Україну не здійснений і доси <...>. Не буде він, розуміється, здійснений і в п'ятдесяті роковини смерті Тараса. Але ж повинна, мусить народитися в це св'ято бодай ідея та тверда постанова якнайшвидшого визволення України з-під Росії» [7, с. 10].

Тепер уже Павлик не вважав, що боротьба за політичну незалежність українського народу – це справа, яку можуть вирішувати лише наддніпрянці, а не галичани, як доводив він раніше – 1895-го року на IV з'їзді РУРП. Тепер він сам спонукував наддніпрянців до національно-визвольного чину.

Під час виборів до австрійської Державної Ради 1911 р., коли Ю. Бачинський кандидував у станиславівському сільському окрузі (не був обраний), львівська соціал-демократична газета «Земля і Воля» згадала, що в «Народі» 1893 року друкувалася його «загальнозвісна знаменита праця», яка мала «епокеве [епохальне. – Є. Н.] значінє в історії національної свідомости українського народу, – “Україна irredenta”», «та думки, які тов. Юліян Бачинський у цій праці проголосив, були так нові і смілі, що злякали навіть таких великанів духа, як Драгоманов, Франко і Павлик, і вони вирішили не друкувати до кінця сеї праці» [12].

У відповідь на такий закид Павлик у статті «В справі книжки д. Юліяна Бачинського п. з. “Україна irredenta”», датованій 14 червня 1911 р., виправдовувався тим, що Драгоманов побачив у надрукованому початку «самі слова, слова, слова» (лист до Павлика від 29 березня 1893 р. [9, т. VII, с. 189]) і що Франко також, приїхавши в середині липня 1893 року до Коломиї і прочитавши «в рукописи дальший тяг статі, побачив у ній “чисту балаканину”», тому вони обидва вирішили далі надрукувати лише «її кінець (резюме)», на що Бачинський не погодився. За твердженням Павлика, ні його, ні Франка, ні «тим менше» Драгоманова начебто «не злякала новина й сміливість думок» Бачинського, «а злякала власне недостача власних думок і їх підвалини – фактичності, та ще страшенна балакучість <...>», бо це «дійсно може не лиш лякати тумучих читачів, але й загірювати [занапашувати. – Є. Н.] і найвеличнійшу ідею і найбільшу націю – єї минуле й “майбутнє” (самостійну державу) <...>» [4, с. 1–2]. Думається, тоді (1893 року) Павлик іще з осторогою поставився до самої ідеї самостійної української держави, яку, щоправда, не без доктринерства, еkleктично й сумбурно обґрунтовував Бачинський, але тепер, 1911 року, він (Павлик) уже мав цю ідею за «найвеличнійшу» і з нею пов'язував майбутнє України. ■

Література

1. Бачинський Ю. Як я видавав «Українську еміграцію»: Зразок культури «Українського Піємонту» з початку ХХ-го вік. Львів : Наглядом «Ради», 1930.
2. Будзиновський В. Ексгумация і новий похорон // Діло. 1912. Ч. 82. 13. н. ст. цвітня (31. ст. ст. марта).
3. Из переписки М. П. Драгоманова /подає М. Павлик // Жите і Слово. 1897. Т. VI. Кн. 4.
4. Павлик М. В справі книжки д. Юліяна Бачинського п. з. «Україна Irredenta» // Діло. 1911. Ч. 131. 16. н. ст. червня (3 червня ст. ст.).
5. Павлик М. Михайло Драгоманів як політик. Львів, 1911.
6. Павлик М. Передмова // Драгоманів М. Пропащий час: Українці під Московським царством (1654–1876). Львів, 1909.
7. Павлик М. Передмова // Михайло Драгоманів як політик. Львів, 1911.
8. Павлик М. Переписка М. П. Драгоманова з Юліяном Бачинським (1894–95) // Жите і Слово. 1897. Т. VI. Кн. 2. У змісті тому назва: Павлик М. М. Драгоманов про політичну самостійність України (Зміст шестого тому // Жите і Слово. 1897. Т. VI. С. 6).
9. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) /зладив М. Павлик. Чернівці, 1910. Т. IV : (1882–1885); 1912. Т. V : (1886–1889); 1911. Т. VII : (1892–1893).
10. Прибудь розумь – щастя буде! Розмова Русина зь Турчанського повѣту зь посломь Константиномь Телишевскимъ вь справѣ угоды/ видавѣ М. Павликъ. Львѣвъ, 1891.
11. Промова голови Академічної Громади Ісидора Голубовича на вечерку в роковини смерті Шевченка, у Львові д. 17 марта // Жите і Слово. 1897. Т. VI. Кн. 2.
12. Тов. Юліян Бачинський (наш кандидат по округу) // Земля і Воля. 1911. Ч. 21. 11 червня.
13. Франко І. Михайло Драгоманов. Пропащий час. Українці під Московським царством (1654–1876) // Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 47.
14. Шкраб'юк П. Ми, українські радикали... Львів, 2012.